

Татарикова Д.А., Ляшок Н.Ю.

ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ

Оподаткування заробітної плати є надзвичайно актуальною проблемою, яка зачіпає інтереси найманих працівників, визначаючи фактичний рівень їхніх доходів, роботодавців, на яких покладаються функції податкових агентів, та держави, котра є одержувачем утриманих та нарахованих на доходи працівників податків і внесків. Незважаючи на те, що зазначену проблему не можна назвати новою, дискусії між науковцями, практиками, представниками податкових органів щодо обґрунтованості й ефективності чинного механізму оподаткування заробітної плати та напрямів його реформування не припиняються.

Даній проблематиці присвячено праці таких вітчизняних науковців, як: В. Буряковського, В. Вишневського, Л. Демиденко, С. Каламбет, А.Крисоватого, І. Луїної, А. Соколовської, К. Швабія, С. Юрія та інших.

Завдання даної статті - оцінка чинного механізму оподаткування заробітної плати в Україні, визначення його переваг і недоліків, дослідження реального рівня оподаткування заробітної плати та обґрунтування існуючої системи податкових соціальних пільг.

Основним обов'язковим платежем, що утримується із заробітної плати найманих працівників, є податок на доходи фізичних осіб. За період незалежності України його стягнення здійснювалося за двома схемами:

- 1) прогресивне оподаткування (до 2003 року включно),
- 2) пропорційне оподаткування (з 2004 року й до теперішнього часу).

Особливості пропорційного оподаткування:

- ставка податку складає 13 %, а з 2007-го року — 15 %;
- при визначенні об'єкта оподаткування його додатково зменшують на суму утриманих із доходу працівника внесків до Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонду соціального страхування на випадок безробіття, що є позитивним, оскільки ця норма фактично виводить кошти платників податку з-під подвійного оподаткування;
- скасовано застосування неоподатковуваного мінімуму доходів громадян та здійснено перехід до використання системи податкових соціальних пільг;
- особам, які отримували доходи протягом року лише від роботодавців, подавати декларацію про доходи не потрібно [3, с. 57].

Платник податку має право на зменшення місячного оподатковуваного доходу, одержаного у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги. Чинним законодавством передбачені податкові соціальні пільги в таких розмірах: 50 %, 75 % і 100 % мінімальної заробітної плати, встановленої законом станом на 1 січня відповідного року.

Безперечно, тоді як попередній нормативний акт із питань оподаткування доходів громадян звільняв від податку лише перші 17 грн. заробітної плати, чинна норма, за якою базова пільга для будь-якого платника податку становить

50 % мінімальної заробітної плати, є значно прогресивнішою, хоча й не бездоганною. Так, згідно з першою редакцією Закону України "Про податок з доходів фізичних осіб", яка, втім, так і не була реалізована на практиці, розмір цієї пільги з 2007 року мав становити 100% мінімальної заробітної плати, що було значно обґрунтованішим. Проте логічно було б прив'язати розмір пільги навіть не до мінімальної заробітної плати, а до величини прожиткового мінімуму, що дало б змогу вивести з-під оподаткування ту частину доходів, яка призначена для задоволення мінімальних життєвих потреб людини. Тим більше, що практично до кінця 2009-го законодавчо встановлена мінімальна заробітна плата була нижчою за прожитковий мінімум. Приміром, на початок 2004 року мінімальна заробітна плата становила 53,0% прожиткового мінімуму на працездатну особу, на початок 2007-го — 76,2%, 2009-го — 90,4% і лише з 1 грудня 2009-го досягла рівня прожиткового мінімуму[4, с. 42].

Слід зауважити, що при визначенні рівня податкового навантаження на доходи працівників, нараховані у формі заробітної плати, з-під оподаткування варто було вивести частину доходу в розмірі прожиткового мінімуму на працездатну особу. Оскільки величина прожиткового мінімуму, який із 1 грудня 2010 року становить 922 грн., окрім вартісної величини набору продуктів харчування, мінімального набору непродовольчих товарів і послуг включає в себе належну до сплати суму податку з доходів та суму внесків до цільових фондів, при обґрунтуванні суми заробітку, що не повинна оподатковуватися, та визначенні рівня податкового навантаження на заробітну плату працівників братимемо до уваги не законодавчо встановлені 922,0 грн., а 820,66 грн. — очищену від податків і обов'язкових внесків суму, яка призначена виключно для забезпечення життєдіяльності людини на мінімально допустимому рівні.

Обмеження на право застосування податкової соціальної пільги є абсолютно необґрунтованими: будь-яка особа незалежно від рівня її доходів повинна мати можливість скористатися цією пільгою.

Згідно із Законом України "Про податок з доходів фізичних осіб" від 22.05.2003 № 889-ІУ [1, с. 57] платники цього податку мають право на підвищені податкові соціальні пільги в таких розмірах:

75 % мінімальної заробітної плати, встановленої законом станом на 1 січня від повідного року, застосовується до доходів таких осіб:

- 1) самотня матір або самотній батько (опікун, піклувальник) — на кожну дитину віком до 18 років;
- 2) особа, яка утримує дитину-інваліда — на кожну дитину віком до 18 років;
- 3) вдівець (вдова);
- 4) чорнобилець 1 або 2 категорії, включаючи осіб, нагороджених грамотами Президії Верховної Ради УРСР у зв'язку з їх участю в ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи;
- 5) учень, студент, аспірант, ординатор, ад'юнкт;
- 6) інвалід I або II групи, у т. ч. з дитинства;
- 7) особа, якій присуджено довічну стипендію як такої, що зазнала переслі-

дувань за правозахисну діяльність, включаючи журналістів;

100 % мінімальної заробітної плати, встановленої законом станом на 1 січня відповідного року, застосовується до доходів таких осіб:

1) особа, що є Героєм України, Героєм Радянського Союзу, Героєм соціалістичної праці або повним кавалером ордена Слави чи ордена Трудової слави;

2) учасник бойових дій під час Другої світової війни або особа, яка в той час працювала в тилу, на яких поширюється дія Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту";

3) колишній в'язень концтаборів, гетто та інших місць примусового утримання під час Другої світової війни або особа, визнана репресованою чи реабілітованою;

4) особа, котра була насильно вивезена з території колишнього СРСР під час Другої світової війни на територію держав, що перебували у стані війни з колишнім СРСР або були окуповані фашистською Німеччиною та її союзниками;

5) особа, яка перебувала на блокадній території колишнього Ленінграда (Санкт-Петербург, Російська Федерація) у період з 8 вересня 1941 року по 27 січня 1944 року;

б) особа, котра має та виховує трьох чи більше дітей віком до 18 років, — у розрахунку на кожну таку дитину.

Перелік осіб, які мають право на збільшену податкову соціальну пільгу, викликає ряд зауважень:

По-перше, не зрозуміло, який критерій покладено в основу формування цього переліку: як, наприклад, до нього одночасно потрапили особи, що зазнали переслідувань за правозахисну діяльність, та інваліди й чому тоді до нього не включено інших осіб, які потребують соціального захисту та підтримки (жертви політичних репресій в Україні, біженці, діти війни тощо).

По-друге, право на додаткову соціальну пільгу встановлене для обмеженого переліку осіб, котрі мають утриманців (зокрема, для самотньої матері або самотнього батька; для осіб, які утримують дитину-інваліда; осіб, що мають та виховують трьох чи більше дітей віком до 18 років), тоді як таку пільгу варто було б запровадити для всіх платників податку (одного із членів подружжя), котрі мають на утриманні непрацездатних осіб, у яких відсутні власні джерела доходів, установивши для них звільнення від оподаткування такої кількості прожиткових мінімумів, що відповідає числу утриманців.

По-третє, встановлення максимальної податкової соціальної пільги (100%) для осіб, зазначених у пп. 2 - 5, є принаймні некоректним: те невелике число цих осіб, яке ще лишилося, навряд чи отримують доходи у вигляді заробітної плати, а отже, найімовірніше, не можуть скористатися такою пільгою. Тож їх підтримка має здійснюватися з інших джерел та в інших формах.

Отже, можна зробити такі висновки:

1. Чинний механізм оподаткування доходів працівників, отриманих у вигляді заробітної плати, незважаючи на його істотні зміни, здійснені у 2004 році, залишається недосконалим: величина неоподаткованого мінімуму (податкової

соціальної пільги) є необґрунтованою, обмеження на право його застосування — дискримінаційними, система податкових пільг — великою мірою недопрацьованою.

2. Недоліки механізму оподаткування заробітної плати призвели до порушення принципу соціальної справедливості: особи з нижчими доходами несуть на собі підвищений податковий тягар, віддаючи державі значно більшу частину своїх доходів понад величину прожиткового мінімуму.

3. Необґрунтованим є рівень встановленої державою максимальної межі доходу, понад яку соціальні внески не нараховуються та не сплачуються: визначена в розмірі п'ятнадцяти прожиткових мінімумів при рівні середньої заробітної плати 17,6 % від цієї величини, вона забезпечує економію коштів лише найбагатших верств суспільства, не допомагаючи у вирішенні питання скорочення тіньового сектору та легалізації доходів працюючих громадян.

4. Перехід до оподаткування заробітної плати за пропорційною ставкою не наблизив країну до розв'язання проблем тіньової економіки і приховування доходів від оподаткування: рівень навантаження на фонд оплати праці суб'єктів господарювання за внесками до державних цільових фондів лишається надто високим.

5. З огляду на виявлені недоліки чинного механізму оподаткування заробітної плати потрібно:

— змінити розмір загальної податкової соціальної пільги, прив'язавши його до величини прожиткового мінімуму, зменшеного на суму утриманих із заробітної плати податків та обов'язкових внесків до цільових фондів;

— відмовитися від обмеження права платників податку на застосування податкової соціальної пільги при перевищенні їхніми доходами штучної величини, визначеної як добуток суми місячного прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого на 1 січня звітного року, та коефіцієнта 1,4;

— переглянути чинні податкові соціальні пільги як у напрямі їх скорочення (для осіб, що одержують підтримку за відповідними державними програмами), так і розширення (у частині надання додаткової пільги на кожного утриманця платника податку).

Література

1. Закон України Про податок з доходів фізичних осіб: за станом на 8 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2010. - 308 ст.
2. Воронова Л.К. Особливості оподаткування доходів фізичних осіб / Л.К. Воронова, Н.П. Кучерявенко. - К.: Знання, 2010. – 210 с.
3. Олійник О.В. Податкова система / О.В. Олійник Навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2008 – 456 с.
4. Томчинська М. Оцінка податкової політики в Україні в 2009 і 2010 рр. та її майбутні перспективи / М. Томчинська. – Одеса: Економіст, 2011. – 89 с.
5. Тропіна В. Податок із доходів фізичних осіб / В. Тропіна. - К.: Знання, 2009. – 136 с.